

רחל, התרפים ותיקון העולם -

עיון בפרשת התרפים

הרב אבי אמיתי

ראשי פרקים

יכי התרפים דברו אוון.

למה גנבת את אלוהי.

רשעות אמונית ורשעות מוסרית.

תרפים - רפיון הדטרמניזם.

להוציא יקר מזולל.

ינדה או ידרך נשים.

שתי שיטות בתיקון העולם.

ירחל משמשנית.

יהודה ויוסף.

יכי התרפים דברו אוון

כשעומדים יעקב וביתו לברוח מחרן מספרת התורה:

ולבן הלך לגוז את צאנו ותגנב רחל את התרפים אשר לאביה (בראשית, פרק לא פסוק

יט)

לבן מגלה את זה ורודף אחריהם, וכשהוא משיג את יעקב הוא מאשים את יעקב בגניבת התרפים, ומתפתח ויכוח סביב הענין -

ועתה הלך הלכת כי נכסף נכספתה לבית אביך למה גנבת את אלהי. ויען יעקב ויאמר ללבן כי יראתי כי אמרתי פן תגזל את בנותיך מעמי. עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה נגד אחינו הכר לך מה עמדי וקח לך ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם. ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל. ורחל לקחה את התרפים ותשמם בכר הגמל ותשב עליהם וימשש לבן את כל האהל ולא מצא. ותאמר אל אביה אל יחר בעיני אדני כי לוא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי ויחפש ולא מצא את התרפים. (שם פסוקים ל-לה)

נדמה שפרשת התרפים היא פרשה עמומה. מהם התרפים ולשם מה רחל גנבה אותם, דבר שגרם בסופו של דבר למותה?

חז"ל מבינים שלבן חשד במיוחד ברחל, ולכן חיפש אצלה פעמיים :
ויבא לבן באהל יעקב ובאהל רחל, באהל יעקב שהוא אהלה של רחל ובאהל
לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל, למה
באהל רחל שתי פעמים שהיה מכיר **שהיא משמשנית**. (בראשית רבה פרשה עד)

ואנו תמהים: האמנם רחל אמנו הצדקת משמשנית? אדם כל כך גדול עם תכונות כל כך קטנות?

חז"ל מסבירים את סיבת גניבת התרפים, ואגב זה מתבררת לנו מהותם :
'ורחל לקחה את התרפים', למה גנבה אותם? כדי שלא יהו אומרים ללבן
שיעקב בורח עם נשיו ובניו וצאנו. וכי התרפים מדברים הם? כן, דכתיב
(זכריה י) 'כי התרפים דברו אוני, ואתה אומר עינים להם ולא יראו כל אותו
ענין? אלא תרפים למה נקרא תרפים? לפי שהן מעשה תורף מעשה טומאה,
וכיצד היו עושין מביאין אדם בכור ושוחטים אותו ומולחים אותו במלח
ובשמים וכותבין על ציץ זהב שם רוח טומאה ומניחין הציץ במכשפות תחת
לשונו ומניחין אותו בקיר ומדליקין לפניו נרות ומשתחויים לו ומדבר עמם
בלחש, זהו שאומר הכתוב 'כי התרפים דברו אוני' לפיכך גנבה אותן
רחל. (תנחומא ויצא סימן יב)

מתברר מכאן שהתרפים הם סוג של טכניקה של שימוש בכוחות טומאה וכישוף וניצולם על מנת לדעת נסתרות. לכן רחל גנבתם, כדי למנוע מאביה מלגלות את עובדת בריחתם או את מיקומם.

גם בזוה"ק מובא שהתרפים הם אמצעי להשגת ידיעת נסתרות :
ולבן היה מכשף לכל הכשפים שבעולם, ובזה (בתרפים) היה יודע בכל מה
שבקש לדעת. (חלק א עמוד קסד)

אם כן, התרפים הם מעין 'כדור בדולח', המעניקים כח ושליטה למשתמש בהם. התרפים 'כאילו' מדברים, אך כל כוחם 'אוני', שהרי כח הדיבור הוא כח ליצור הויות חדשות, והתרפים יכלו רק לגלות עובדות קיימות על ידי שימוש באמצעי טומאה.

למה גנבת את אלהי'

לגבי לבן, התרפים אינם רק מקור של כח ושליטה, הם אצלו אלוהות, שהרי כך הוא אמר: 'למה גנבת את אלוהי', וכך ענה לו יעקב 'עם אשר תמצא את אלוהיך'. לבן סוגד לכוחות המעניקים לו שליטה וכח, ומקבל אותם עליו כאלוהות, כתוכן רוחני ממנו נגזרים אמונתו והלכותיו המעשיות.

ברור אם כן, שכשגנבה רחל את התרפים, היא ידעה שהיא לוקחת מאביה לא רק את 'כדור הבדולח', אלא את מקור השראתו הרוחנית דתית-אמונית. מכאן יקל עלינו להבין שמטרתה היתה לא רק נטילת כח השליטה של לבן על יעקב וביתו, אלא הרחקת אביה ממקור השראתו האלילית, כדברי חז"ל:

ועוד **כדי לעקור עבודת כוכבים ומזלות מבית אביה נתכוונה לפיכך לא ידע**

יעקב כי רחל גנבתם וכתוב ותגנוב רחל: (תנחומא שם)

הסיפא של המדרש הזה תמוה. המדרש קושר בין סיבת גניבת התרפים 'כדי לעקור עבודת כוכבים מבית אביה' לאי ידיעת יעקב ממעשיה של אשתו, שהרי לשון המדרש הוא 'לפיכך לא ידע יעקב כי רחל גנבתם' וכו'. כלומר, מכיון שהסיבה שרחל גנבה את התרפים היה כדי לעקור את העבודה הזרה מבית אביה, לכן היא לא סיפרה ליעקב. ואנו תמהים: וכי 'לעקור ע"ז מבית אביה' זה פשע כל כך נורא שצריך להסתיר ולהחביא מיעקב? אדרבא, יש בזה ודאי צד אידיאלי!:

עוד נקשה, אם סיבת גניבת התרפים היתה רק על מנת להרחיקם מאביה, למה לא השליכה רחל את התרפים בפח האשפה הראשון שנודמן לה ושמרה אותם אצלה? ואם תאמר שבמקרה היא לא הספיקה לזרוק אותם, יצא שמיתתה היתה כתוצאה של גלגול נסיבות מקרי, היתכן!:

תרפים - רפיון הדטרמניזם

הרמב"ן מוסיף לנו נדבך חשוב בהבנת ענין התרפים:

ותגנוב רחל את התרפים - לא נתכוונה אלא להפריש אביה מעבודה זרה, לשון רש"י. ואפשר כי היו ללבן לעבודה זרה כאשר אמר למה גנבת את

מאורות דתניים

אלהי, אבל לא היו כל התרפים נעבדים, כי איך תמצא עבודה זרה בבית אדונינו דוד¹ (עיי' שמואל א, פרק יט פסוק יג).

והקרוב מה שאומרים שהם כלים לקבל השעות, ויקסמו בהם לדעת עתידות. והמלה נגזרת מלשון רפה ידים² (שמואל ב, פרק יז פסוק ב), נרפים אתם נרפים (שמות, פרק ה פסוק יז). יקראו אותם "תרפים" לרמוז בשמם כי דבורם כמו נבואה רפה, תבא ברב ותכזב לעתים רחוקות, כמו שאמרו (זכריה, פרק י פסוק ג) כי התרפים דברו און. והנה יעשו אותם קטני אמנה להם לאלהים, לא ישאלו בשם הנכבד ולא יתפללו אליו, רק כל מעשיהם בקסמים אשר יגידו להם התרפים. וכתוב (שופטים, פרק יז פסוק ה) והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים, ושם כתוב (פרק יח פסוק ה) שאל נא באלהים ונדעה התצליח דרכינו, כי בתרפים היו שואלים. וכן היה הענין בישראל באפוד, כי אחרי אשר הורגלו באפוד הקדש, עשו כדמותו, והיו שואלים בו ומאמינים בדבריו ותועים אחריו, גם בחלים לא ידרשו את ה' כי אם בהם. וזה טעם ויעש אותו גדעון לאפוד ויצג אותו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש (שופטים, פרק ח פסוק כז), כי סרו מאחרי ה' (רמב"ן על התורה, פרק לא פסוק יט)

לפירוש הרמב"ן, התרפים בעצמם אינם עבודה זרה. הם נמצאים גם אצל מאמינים, אמנם אצל מאמינים קטני אמנה, אך מאמינים, ואצל לבן הם הפכו לאלוהות. אם כן, אין לראות את התרפים כעבודה זרה כפשוטו. הם דברים שיכולים להמצא אצל מאמינים כחולשות, ואצל עובדי עבודה זרה כאלילות. מהם אם כן אותם התרפים? הם כוחות ה' מרפים את האדם, מלשון רפה ידים.

'אמונת' התרפים היא התפיסה שהגורל של האדם ושל העולם כולו תלוי ונקבע על ידי גורמים שמחוץ לו ומעבר לשליטתו, מה שנקרא דטרמניזם. גם מאמינים נופלים לעיתים לחשיבה דטרמניסטית. גם הם מתיאשים לפעמים מהיכולת שלהם לשלוט על חייהם. הם מרגישים חלשים, רפי ידים. כל צמצום בשליטת האדם על חייו הוא רפיון בכוחו. הם חושבים שהעולם נשלט על ידי גורלות, על ידי מזלות, כוכבים, הסטוריה, חברה ושאר גורמים שמחוץ לשליטתו, והאדם עצמו נשאר רפה, רפה מאוד².

¹ וישלח שאול מלאכים אל בית דוד לשמרו ולהמיתו בבקר ותגד לדוד מיכל אשתו לאמר אם אינך ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת. ותרד מיכל את דוד בעד החלון וילך ויברח וימלט. ותקח מיכל את התרפים ותשם אל המטה ואת כביר העזים שמה מראשתיו ותכס בבגד.
² עי' שמונה פרקים לרמב"ם, פרק שמיני.

מה נשאר לאדם השבוי באמונה כזאת? רק לפתח טכניקה שתאפשר לו לתקשר עם אותם כוחות, אותם מזלות וגורלות, ולשאוב מהם אינפורמציה חיונית לגבי ההווה והעתיד. מין 'כלים לקבל השעות, ויקסמו בהם לדעת העתידות', נשאר לו לייצר ליצר תרפים. קטני האמונה אמנם יודעים שהגורלות הם הבל. הדטרמניזם עבורם איננו אלא משענת של בטחון, משענת הקנה הרצוף, אך איננה בשום אופן אמונה. אבל אצל לבן התפיסה הדטרמניסטית היא תמצית ומהות האמונה. הוא סוגד לגורל ומתמכר לו. הוא מאליל את כל מה שמחוץ לשליטת האדם, ונעשה עבד לרפיון עצמו.

רשעות אמונית ורשעות מוסרית

הדטרמניזם מסיר את האחריות מעל האדם. מכיון שהחיים אינם נקבעים על ידו, שוב אין משמעות למעשיו הטובים או הרעים.

כל זמן שהאדם מרגיש שמעשיו הם הקובעים את גורלו, ושהוא תלוי במעשיו הטובים, הוא נדחף לשמור על מסגרת מוסרית, וכמו שהגמרא אומרת ש'הספנים כולם צדיקים'^(נדה, דף יד ע"א), והטעם הוא מפני 'שדרים בסכנה ולבם לאביהם שבשמים'^(רשי"י שם).

כשהמעשה הטוב מאבד את משמעותו המעשית הוא מפקיע את המוסר מערכו, והחיים מתדרדרים אל הנוחיות והכדאיות האישית. המחשבה הרעה מובילה בהכרח אל המעשים הרעים.

לא ניתן לשנות מערכת נורמטיבית מוסרית כאשר היא נתמכת בהשקפת עולם המחזקת את צדדיה השליליים, כאשר אידיאולוגיה רוחנית הרסנית מרוקנת אותה ממוסריותה ומתוכנה.

נגד זה מתמודדת רחל, נגד הרשעות המחשבית והמעשית של אביה, שכולם נובעים מאמונת התרפים שלו. רחל רוצה לעקור ממנו את עולמו הדטרמניסטי, ואז, לאט לאט, בהעדר המשענת האידיאולוגית הזאת, אפשר יהיה להשפיע על מעשיו ולתקנו, 'כדי לעקור עבודת כוכבים ומזלות מבית אביה נתכוונה'^(תנחומא שם).

להוציא יקר מזולל³

רחל רוצה לא רק להועיל במעגל האישי לאביה בעקירת העבודה זרה ממנו.

³ על פי ירמיהו פרק טו, יט.

היא מתכוונת להרבה מעבר לזה. רחל רוצה לנצל את הקלקול המחשבתי אמוני הזה, את הרפיון הזה, לרוקן אותו מתוכיותו השלילית ולרתום אותו ככלי לבנין הקודש. היא רוצה לתקן ולהעלות את העולם כולו השבוי בדטרמניזם.

לכן היא לא השליכה את התרפים. היא לא השליכה ודחתה את האמונה הרפיונית הזאת, כי עמוק בתוכה גנוז צד טוב שאפשר לתקן ולהעלות. השלכה היא אמנם הרחקה וכפירה בתרפים, אך התוצאה של זה תהיה השארת הערך המזיק שלהם באופן שימשיכו להזיק. עומק שאיפתה של רחל הוא להוציא יקר מזולל, להעמיק אל שורש התפיסה הרפיונית הזאת, ומשם לברר את הטוב הגנוז בה, להעלות את הטוב שבה, ולהשליך את קליפתה הריקה מתוכו. לכן היא גנבה את התרפים.

נדה או דרך נשים

אפשר אולי לקשר את זה לדברי הגר"א:

בפסוק ותאמר אל אביה אל יחר בעיני אדני כי לא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי וגו'. כדי להציל את רחל אמנו משפת שקר יש לומר שרחל כוונה ברמז למה שלקחה התרפים שהיו ע"ז דכבר אמרו חז"ל במס' שבת דע"ז מטמא כנדה, וזהו שאמרה רחל כי דרך נשים לי, שהרי לקחה התרפים ושכבה עליהם וא"כ מטמא כמו נדה. (קול אליהו, ויצא)

בנדה יש שני צדדים.

מחד, הנדה מבטאת את חדלון פוטנציאל החיים. הגוף התכוון לקבלת הוולד וליצירת חיים חדשים. נרקמו בו כלי הדם ונוצרה הכנה ליצירת החיים חדשים. כמה תקוה יש בהכנה המופלאה הזאת, כאשר כל ההכנה לחיים כבר הושלמה. והנה משבר. אין הריון ואין התחלה של חיים. כתוצאה מהחדלון הזה, מתפוררת כל ההכנה הזאת ונשטפת החוצה. ההחמצה הגדולה הזאת של התנפצות תקוות החיים אל התוהו היא יסוד טומאת הנדה⁴. זה הצד השלילי של הנדה ומקור טומאתה.

מאידך, כל שלילה והעדר, הוא יסוד לבנין אחר מחודש ומשוכלל. כל העדר הוא בסיס להויה חדשה. גם בכשלון הקודם יש צד טוב, שהרי בשטיפת הנסיון הכושל מתפנים הכוחות לתקווה של יצירה חדשה. נמצא שדווקא בהופעה של ההעדר הקודם, גנוז כח עתידי גדול. כך הוא גם בדמיה של האשה, וכדברי הגמרא:

⁴ ע"י כוזרי

דתני רבי חייא: כשם שהשאור יפה לעיסה, כך דמים יפים לאשה; ותנא משום רבי מאיר: כל אשה שדמיה מרובין - בניה מרובים. (כתובות, דף י ע"א)

זה הצד החיובי שבנדה, הנקרא בתורה לא על שם הטומאה, נדה, אלא על שם התקווה 'דרך נשים'. ה'דרך' תמיד מוליכה קדימה, ממצב קודם אל מצב עתידי וחדש, מכשלון החיים הקודם אל תקוות חיים חדשה.

כך מלמדת אותנו רחל.

היא יושבת על התרפים, היא מתנשאת מעליהם. הם כפופים לה ומשועבדים אליה. החולשה הרפיונית הזאת, המשחיתה את רוח האדם והפוטרת אותו מלקבל אחריות על חייו, הופכת אצל רחל להיות מרכבה לשכינה, להיות לכח אדיר של בנין אמונה ובהירות הופעת ד' בעולם. מתוך הזולל היא תוציא יקר, מתוך האופל היא תוציא אורות. מתוך הכפירה הבזויה הזאת היא תצמיח אמונה, וכמו שכתב הרב קוק:

בזוהמתה של עבודה זרה גודל רוח האמונה בכל פראותו וגסותו ברתחתו וכח סוסיותו, בשריפת בנים ובנות, באדיקות עיוורת, בשיקוע של כל תועבה וכל תאוה גסה ועמוקה הושרשה. ומתוך הזבלים הסרוחים הללו צמח האמונה עלה, יצא הבנין מתוך התוהו, ויהי לנטיעה משמחת אלקים

ואנשים, לגפן פורחת נאדרה בקודש. (אורות האמונה עמ' 3)

לכן גנבה רחל את התרפים, כדי שמתוך השליטה וההתנשאות עליהם, מתוך כפירה בצידם המחליש, מתוך הורקתם מכל תוכן מקטין ומשפיל, אפשר יהיה לרתמם לבנין הקודש, לתיקון עולם. על ידי זה תתוקן גם הרשעה עצמה, ו'האלילים כרות יכרתון' (מתוך תפילת עלינו לשבח), וכדברי רבנו בחיי:

[ובזכות שרחל גנבה את התרפים] הקב"ה הבטיח לבניה להעביר עבודת גילולים מן העולם, הוא שכתוב (ישעיהו, פרק ב פסוק יח) 'והאלילים כליל יחלוף'. (בראשית, פרק לא פסוק יט)

בזה יבוא גם לבן לתיקונו. 'לעקור עבודת כוכבים ומזלות מבית אביה נתכוונה'.

שתי שיטות בתיקון העולם

השיטה של רחל היא עמוקה ומסובכת. היא ודאי גם מסוכנת. כשנוגעים ברשעה על מנת לתקנה, יש ודאי סכנה גדולה, עלולים להפגם ממנה, וכדברי הרב קוק:

בזהירות גדולה צריכים להתנהג כשסוקרים את מדורי הרשע, כשמתרשים להכיר את החושך כדי להכיר על ידו את יתרון האור... נגני הראייה, ימי החנוכה עמוד

ג,4

יעקב אבינו איננו דוגל בדרך הזאת. יעקב הוא 'איש תם', דרכו היא בישרות ובתמימות. הגברת הקודש והאור מתוך עיסוק רק בהם, היא הדרך הסלולה לתקון העולם. זו דרכו של יעקב. הוא איננו מתעסק עם הרשעה כדי להוציא ממנה את הטוב, אלא רק כדי לעקוף אותה ויעקבני זה פעמיים' (בראשית, פרק כו פסוק לו).

לכן יעקב מתנגד לכל נסיון להוציא חיים מתוך עולם המוות הכפריני 'עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה'. אין חיים שאפשר להוציא מאלוהי לבן. כל מי ש'נמצא אתו', שנוגע ומתעסק אתו, יוציא ממנו לשיטת יעקב רק חדלון ומוות. בזה תמה דרכה של רחל. דרכו של יעקב היא דרך התמימות. דרכה של התמימות היא ללכת בדרך הסלולה, בדרך האמונה הפשוטה והישרה, ולא ללכת בדרכים מסובכות ועמוקות. דרכו של יעקב היא הדרך שתקבע לרבים, ובניו יצטוו ללכת בדרך הזאת:

תמים תהיה עם ד' אלקיך' (דברים, פרק יח פסוק יג)

וכפירוש רש"י שם:

תמים תהיה עם ד' אלקיך - התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות, אלא כל מה שיבוא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו. (שם)

לשיטת יעקב אבינו לא בעיסוק בטומאה היא תתוקן ותמוגר, אלא רק בהתרחקות ממנה ובבנין האלטרנטיבה של הטוב והטהרה הרחק מעליה.

רחל לא שיתפה את יעקב במעשיה, מכיון שידעה שהדבר מנוגד לדרכו. יעקב לא ידע על מעשה אשתו 'ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם'. אילו היה יודע - לא היה מסכים.

לרחל, שגדלה בבית לבן, יש כוחות טהרה מיוחדים. דווקא הצמיחה באוירה מנוגדת לטהרה הקנתה לה את הסגולה המיוחדת לרדת אל מדורות הטומאה כדי להוציא מהם טוב מבלי להתלכלך במבואות המטונפות, וכמו שנאמר על הנביא עובדיה שדווקא הוא, בשל היותו גר אדומי, יכל להתנבא נבואה על חורבן אדום, וכן דוד, שהיה מזרע מואב, דווקא הוא יכל להלחם נגדם (סנהדרין, דף לט ע"ב). ובזה שונה דרכה מדרך יעקב - 'לעקור עבודת כוכבים ומזלות מבית אביה נתכוונה לפיכך לא ידע יעקב כי רחל גנבתם' (תנחומא ויצא סימן יב).

רחל משמשנית

זו סגולתה המיוחדת של רחל. משמשנית⁴ (בראשית רבה פרשה עד):
מהי תכונת הימשמוש? הגמרא אומרת שחכמים נמנו וגמרו -
נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא עכשיו שנברא יפשפש במעשיו ואמרי
לה **ימשמש במעשיו**. (עירובין, דף יג ע"ב)

את ההבדל בין 'יפשוש' לימשמוש' במעשים מבאר הרמח"ל:
הפשוש במעשים הוא לחקור על כלל המעשים ולהתבונן בו, הנמצא בהם
מעשים אשר לא יעשו אשר אינם הולכים על פי מצוות ד' וחוקיו, כי כל אשר
ימצא מאלה יבערם מן העולם. (מסילת ישרים, פרק ג בחלקי החירות)

ה'יפשוש' הוא ההבחנה בין מעשים טובים לרעים והוצאת הרע מהטוב.
לעומת זאת, הימשמוש' הוא ההבחנה בתוך הטוב עצמו והסרת הפניות השליליות שבו:
אך המשמוש הוא החקירה אפילו במעשים הטובים עצמם, לחקור ולראות
היש בענינם איזה פניה אשר לא טובה או איזה חלק רע שיצטרך להסירו
ולבערו... עד שישאר זך ונקי⁵ (שם)

אם כן, גם בהיפוך, כשרון הימשמשנות' הוא אותו הדבר, דהיינו חקירה ומשמוש ברע לראות
אם יש בו איזה טוב גנוז ולהעלותו.
זו תכונתה העליונה של רחל, היכולת להוציא מהרע את הטוב החבוי בו.
למשמש ולהשתמש ברע ולהפיק ממנו את נצוצות הטוב הגנוזים בו - זו תכונת המשמשנות
היקרה של רחל, 'להוציא יקר מזוללי, ולכן לבן, בתכירו את כשרונה הזה, חושד בה.

יהודה ויוסף

הדרכים הללו עתידיים להמשיך בזרעם של יעקב ורחל. יהודה ואחיו ימשיכו את הדרך הישרה
והגלויה של התום והישרות, ובנין העולם שיבוא על ידם יהיה ישר וברור, רק מתוך העיסוק
בקודש 'היתה יהודה לקדשו'⁶ (תהילים, פרק קיח פסוק ג).
אך יוסף, בנה וממשיכה של רחל, יפעל בדרכים נסתרות. הוא יפעל מתוך התקרבות כלפי חוץ
אל תכונת האומות, ומתוך כך יעלה אותן⁵.

⁵ עי' מאמרי הראי"ה, המספד בירושלים, ועי' שמועות הראי"ה פרשת וישב על דרכי יוסף ואחיו בתיקון העולם.

לכן, דווקא בזרעה של רחל טמון כח הנצחון על חילות הרשע:
ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף, כיון שנולד יוסף נולד שטנו של עשו,
שנאמר (בראשית, פרק ט) 'ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה אל מקומי ולארצתי,
דאמר רבי פנחס בשם ר"ש בר נחמן מסורת היא שאין עשו נופל אלא ביד
בניה של רחל'. (בראשית רבה פרשה עג)

מכאן כוחה המופלא של רחל לחבר את הגלויות לשאיפת הגאולה, על ידי הגילוי שה'גלה' הוא
בשורשו 'גאלי'⁶, ומכאן הפחת התקוה הגדולה של יושבו בניס לגבולם.

⁶ ע"י נצח ישראל, פרק א'.